

НА ШЛЯХУ ТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ (до виходу перекладного галузевого словника)

Українсько-англійський та англійсько-український словник архівної термінології, як і словник «Архівістика» [1], належить до перших в архівній галузі вітчизняних термінологічних словників.

Формування української термінології відбувалося від початку виникнення архівів в Україні, яке історики пов'язують з утвердженням державності на її землях періоду Київської Русі. Як складова архівознавства, порівняно молоді наукової дисципліни, конституювання якої в Європі відбулося в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., архівна термінологія розвивалася в її межах, засвідчуючи стан самої архівної науки, оскільки зміни в науковій термінології є наслідком збільшення обсягу знань про об'єкт дослідження. Відтак термінологічні словники мали б з'явитися принаймні на півстоліття раніше, в умовах «радянського архівознавства», але за радянських часів жодного разу не поставало питання про видання словника архівної термінології національними мовами союзних республік. Не було також видано жодного українсько-іншомовного словника.

Лінгвоцид щодо української мови 1930–1980-х рр., коли функції державної мови в Україні виконувала російська, тривале використання на теренах України російськомовної наукової літератури призвели до витіснення з ужитку української лексики, руйнування національної термінології. Штучно витіснена з багатьох сфер комунікації українська термінологія ще не є усталеною. Ми усвідомлюємо, що відновлення повнокровного існування української мови в усіх галузях знань має бути підтверджене укладанням термінологічних словників – лише за цієї умови вона функціонуватиме як повноцінна світова мова.

Активна розбудова українських терміносистем припадає на роки незалежності, упродовж яких побачило світ понад 600 словників у різних регіонах України (з виданих в Україні 800 різнопрофільних словників, починаючи з 1920-х рр.) [2, с. 9]. Робота над словником «Архівістика», першим словником вітчизняної архівної термінології, також припадає на період словникового буму 1990-х рр., спричиненого практичними потребами забезпечити нормативною, кодифікованою термінологією державотворення, навчальний процес, пресу, видавництва, радіо, телебачення. Усвідомлюючи те, що наукова термінологія є важливою складовою фахової освіти, словнику було надано гриф навчального посібника для студентів вищих навчальних закладів України. З огляду на те, що українська термінологія упродовж десятиліть перебувала на периферійних позиціях, для обговорення її проблем було започатковано проведення в Українському науково-дослідному інституті архівної справи та документознавства термінологічних семінарів,

що допомогли в упорядкуванні української архівної терміносистеми, і в стислі строки підготувати словник до друку [3]. Видання словника було визнано архівістами цінним здобутком у вітчизняній теорії та практиці архівної справи та вагомим зрушенням в архівній науці [4].

Першими кроками двомовної вітчизняної термінографії було створення у 2005–2006 рр. зусиллями науковців і практиків архівної галузі перших національних термінологічних стандартів «Діловодство й архівна справа» (до 200 термінів та їх англійських і російських еквівалентів) і «Документи аудіовізуальні» (до 85 термінів та їх англійських і російських еквівалентів) [5, с. 6]. До цього часу українські архівісти зазвичай послуговувалися російсько-іномовними словниками або перекладними словниками із суміжних наук.

Певною мірою архівна термінологія присутня в останніх, але, виконана непрофесіоналами, не може задовольнити потреби фахівців галузі і сприяти порозумінню з англійськими колегами. Наприклад, стандарт «Інформація та документація. Словник термінів» [7] пропонує розглядати «архівознавство як галузь інформатики, що пов'язана з практичною діяльністю організації, адміністрації архіву чи архівної установи». Англійський термін «record» у цьому ж словнику має два значення: запис (1) і запис (2) (!!). Відповідно терміни *current records*, *semicurrent records* і *noncurrent records* отримують еквіваленти: поточні записи, напівпоточні записи, непоточні записи (замість – поточні, або активні, документи; напівактивні документи; неактивні документи).

Водночас позитивно слід згадати видання колег із суміжної бібліотечної галузі «Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології» [8], що містить близько 6 тис. термінів з бібліотекознавства, інформацієзнавства, бібліографії та суміжних дисциплін, зокрема архівної справи.

Активне входження вітчизняної архівної служби до світової архівної спільноти, розширення й поглиблення контактів із колегами інших країн, зростання уваги до їхнього досвіду вимагало мовного посередника у сфері професійного спілкування. При суттєвих відмінностях у структурі та технології архівної справи в різних державах велике значення має пошук мовних засобів визначення еквівалентних архівних понять задля подолання термінологічних перешкод у діловому фаховому спілкуванні архівістів. Відтак, з огляду на гостру потребу галузі в перекладних словниках Державний комітет архівів України передбачив у плані замовлень Інституту підготовку галузевого українсько-англійського термінологічного словника – першого українсько-іношомовного словника з архівної справи.

Інститут ініціював колективне обговорення науково-методологічних питань створення українсько-іношомовного словника, виставив на свій сайт Реєстр словника, запропонувавши всім охочим взяти участь в обговоренні концепції словника за «круглим столом». Організаторами були визначені конкретні завдання: провести експертизу повноти охоплення термінів,

залучивши фахівців із відповідних тем, а також зняти застарілі терміни; залучити до укладання словника фахівців вищої кваліфікації (науковців і практиків) архівної галузі; налагодити (чи продовжити) контакти в галузі термінологічної роботи з науковцями споріднених установ та носіями англійської мови. До обговорення, що відбулося у травні 2011 р., були запрошені керівники центральних державних архівів України, фахівці споріднених наукових установ, викладачі спеціальних дисциплін профільних кафедр вищих навчальних закладів, наукові співробітники Інституту української мови НАН України, національних бібліотек тощо. Предметом обговорення стала концепція Словника, а також його Реєстр. Під час дискусії висловлено низку пропозицій щодо виключення з переліку застарілих термінів і доповнення реєстру новими поняттями, які з'явилися останнім часом і увійшли до міжнародних стандартів; прослухано рекомендацію фахівців Інституту української мови НАН України з методики укладання термінологічних словників; відбувся обмін досвідом лексикографічної термінознавчої роботи в інших галузях науки. Обговорення ще раз підтвердило, що створення такого словника відповідає потребам сучасності. Проведення «круглого столу» сприяло завершенню роботи зі створення Реєстру українських архівних термінів, отриманню методичної допомоги в галузі термінознавчої роботи від фахівців-мовознавців, уточненню типу створюваного словника як короткого перекладного двомовного (українсько-англійського та англійсько-українського) спеціального нормативно-довідкового словника.

У подальшій роботі над перекладним словником були використані посібники з методики укладання перекладних словників, але вони стосуються переважно загальних словників. Термінологічний (спеціальний словник професійної лексики) від загальних словників відрізняють одиниці описання, а також функції (інвентаризаційна, нормативна та систематизуюча). Якщо одиницею описання у загальних словниках є лексична одиниця (слово), то в термінологічних – термін (може бути кілька лексичних одиниць – словосполучення). Інвентаризаційна функція подає перелік термінів, нормативна – дає змогу забезпечити її вживання у фаховій мові, систематизуюча – визначає місце терміна в терміносистемі.

При підготовці Словника автори намагалися врахувати насамперед потреби майбутніх користувачів – архівістів, висловлені ними і під час обговорення, і в письмових відгуках на виставлений на сайті Реєстр словника, а також на наукових конференціях. Передусім це стосується принципів передавання значень однієї мови засобами іншої та побудови Словника, який, окрім допомоги у перекладі, має слугувати також довідником. У роботі було враховано досвід підготовки англо-українського словника бібліотечно-інформаційної термінології.

Словник розраховано на архівістів, викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів, для яких, сподіваємося, послужить знаряддям,

інструментом у здійсненні перекладу. Він містить понад 1,5 тис. українських термінів: однослів і термінів-словосполучень сучасної лексики архівістів та майже 2 тис. – англійських.

Перекладні словники належать до найпоширенішого типу, репрезентують склад термінів відповідної галузі, впливають на мовну компетенцію фахівців, зумовлюють оновлення галузевих термінологій, а також роблять доступними наукові джерела інформації, сприяючи порозумінню між носіями різних мов та поглибленому вивченню використаних у словнику мов. Переклад будь-якого тексту був би неможливий без перекладного словника. Словники виконують функцію знаряддя, інструменту, користуючись яким перекладач здійснює переклад текстів однієї мови на іншу.

Порівняно з усталеною методикою укладання перекладних словників у роботі над спеціальним виявилися деякі особливості: у реєстрі переважають терміни-словосполучення, а не терміни-односліві; значно більше функцій виконує система посилань (посилання «див. також», «див. ще» разом із тематичними групами термінів допомагають представити структуру галузі, сприяючи вивченню іншомовної термінології). Словник підготовлено до друку у 2013 р.

Список використаних джерел та літератури

1. Архівістика : термінол. словник : посіб. для студ. вищ. навч. закладів України / авт.-упоряд.: К. Є. Новохатський, К. Т. Селіверстова [та ін.]. – Київ, 1998. – 106 с.
2. Симоненко Л. Актуальні проблеми сучасного українського термінознавства / Л. Симоненко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – Київ, 2009. – Вип. 8. – С. 9–14.
3. Селіверстова К. Т. «Архівістика» – перший український термінологічний словник з архівної справи / К. Т. Селіверстова // Студії з архів. справи та документознавства. – 1998. – Т. 3. – С. 193–197.
4. Зозуля С. Термінологічна лексикографія в архівознавстві / С. Зозуля // Студії з архів. справи та документознавства. – 2009. – Т. 17. – С. 87–92.
5. ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа : терміни та визначення понять. – Київ, 2005. – 32 с.
6. ДСТУ 4419:2005. Документи аудіовізуальні: терміни та визначення понять. – Київ, 2006. – 14 с.
7. ДСТУ ISO 5127:2007 (ISO 5127:2001, IDT). Інформація та документація. Словник термінів. – Чинний від 2009-10-01. – Київ : Держспоживстандарт України, 2010. – 237 с.
8. Стрішенець Н. Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології / Н. Стрішенець. – Київ, 2004. – 329 с.